

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

Asian journal "STEPPE PANORAMA"

2025. 12 (2)

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025

© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көксебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Қубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография,
археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM “Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology” of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://edu.e-history.kz>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ТАРИХ / ИСТОРИЯ / HISTORY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 2, pp. 356-366, 2025
Journal homepage: <https://edu.e-history.kz>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_2_356-366

THE PROBLEM OF RELIGION THE KARKARALIN PETITION IN THE KAZAK STEPPE (late XIX-early XX th centuries)

Farida A. Adilova¹, Zauresh E. Kolumbaeva², Aurika T. Serubayeva^{3*}

¹Kazakh national Abay Pedagogical University
(25, Zhambula Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)
Ph.D. Art. Teacher
 <https://orcid.org/0000-0001-9017-2516>. E-mail: fari77@mail.ru

²University “Turan-Astana”
(29, Dukenujy Str., 010011 Astana, Republic of Kazakhstan)
Candidate in historical sciences, professor
 <https://orcid.org/0009-0000-1516-4540>. E-mail: zauresch_k@mail.ru

³M.H. Dulati Taraz University
(13, Suleimenov Str., 080000 Taraz, Republic of Kazakhstan)
Ph.D. Associate professor
 <https://orcid.org/0000-0003-1246-4411>. E-mail: serubaeva_aurika@mail.ru

*Corresponding Author

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025

© Adilova F.A., Kolumbaeva Z.E., Serubayeva A.T., 2025

Abstract. *Introduction.* One of the most pressing problems for Russia in the Kazakh steppe was the final reconstruction of the structure of spiritual administrations. In particular, the systematization and regulation of the activities of Muslim religious administrations were on the agenda. Religious leaders of the region intensified their propaganda activities regarding the affairs of the Kazakhs under the jurisdiction of the Orenburg Mufti. As for the historical place of the Karkaraly petition, the authors of the document for the first time formulated and created the most basic demands of the Kazakh liberation movement, which had entered a qualitatively new stage of development, and presented them to the tsarist government authorities, thereby clearly expressing that the Kazakh people had embarked on the path of struggle for their freedom. Of course, this was an important historical period for the Kazakh society of that historical period. *Purpose and objectives of the study.* The purpose of the article is to clarify the fact that the Kazakh intelligentsia tried to negotiate with the tsarist administration by sending petitions based on extensive archival documents and research. *Results.* The main objective of the article is the dissemination of the Karkaraly petition and other mass petitions in all regions of the Kazakh steppe from the end of the XIX th to the XX th centuries. At the beginning of the religious affairs of the Kazakhs to the Mufti of Orenburg. These appeals cover not only issues of religion but also baptism of Kazakhs but also education language customs land, etc. The colonial policy of the royal government was tested on these issues. Guardians were sent everywhere to clarify these issues. *Conclusion.* Guardians were sent everywhere to clarify these appeals. For

example, Khusein Bekishev and Mukhamedzhan Elubaev conduct conversation and meetings with the population of the Akmola region, explaining to listeners the harsh tyrannical policies of the tsarist government. Calls for the protection of people's interests, including especially religion and language. In general, the ideas of the Kazakh intelligentsia regarding religion, that the oppressed Kazakh people at that time, in order to save the oppressed Kazakh people from the colonial shackles and lead our people to a highly civilized country, put the existence of our religion and culture in the first place, put the existence of our religion and culture in the first place, and I see that the service they provided to the Kazakh country was immeasurable.

Keywords: Petition. Muslims. Priest. Administration, Orenburg Muftiate, province

For citation: Adilova F.A., Kolumbaeva Z.E., Serubayeva A.T. The problem of religion in the Karakaraly petition in the Kazakh steppe // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 2. Pp. 356–366. (In Kaz.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_2_356-366

ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҚАРҚАРАЛЫ ПЕТИЦИЯСЫНДАҒЫ ДІН МӘСЕЛЕСІ (XIX ғ. аяғы - XX ғ. басы)

Фарида Ауелханқызы Адилова¹, Зауреш Ермекқызы Колумбаева², Аурика Темірханқызы Серубаева^{3}*

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(25-үй, Жабыл көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Аға оқытушы, т.ғ.к.

 <https://orcid.org/0000-0001-9017-2516>. E-mail: fari77@mail.ru

²«Тұран-Астана» университеті
(29-үй, Дүкенұлы көш., 010011 Астана, Қазақстан Республикасы)
Профессор, т.ғ.к.
 <https://orcid.org/0009-0000-1516-4540>. E-mail: zauresch_k@mail.ru

³М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті
(13-үй, Сулейменова көш., 080000 Тараз, Қазақстан Республикасы)
Доцент, Ph.D.
 <https://orcid.org/0000-0003-1246-4411>. E-mail: serubaeva_aurika@mail.ru

*Автор-корреспондент

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* Қазақ даласында Патшалық Ресей үкіметінің аса маңызды болып саналған басты мәселелерінің бірі діни басқармалардың құрылысын түбегейлі қайтадан құру болатын. Ерекше атап айтсақ, Орынбор мүфтилігін бір ізге салып, қайтадан қарастыру күн тәртібіндегі басты мәселе еді. Қазақ даласындағы дін басылары, қазақ халқының дін істерін Орынбор діни басқармасына қайтадан қарату туралы өздерінің ой-пікірлерін ашық айтып, үгіт жұмыстарын бұрынғыдан да күйшейте түскен болатын. Қарқаралы аймағындағы петицияның тарихи маңызына тоқталатын болсақ, бұл құжат петиция жолдаушыларының осы кезеңдегі жаңа көзқарастарының қалыптасып, саяси тұрғыда жаңа бағыт алған қазақ халқының егемендігі жолындағы іс-қимылдарының бастапқы әрекеті ретінде жазылған талап-арыздарын қағаз бетіне түсіріп, ойларын еш бүкпестен патша үкіметіне ашық айта алуы, міне осы арқылы қазақ елінің бостандығы жолындағы күресе отырып, өз құқықтарын ашықтан-ашық білдіруінде еді. Әрине, бұл осы қазақ халқының алдындағы тұрған маңызды тарихи кезек болып табылады. *Зерттеудің мақсаты мен міндеттері.* Қазақ ағартушыларының осындай петиция жазуп, оны жолдау арқылы патшалық Ресеймен өзара келіссөздер жүргізуге жасаған жұмыстары мен

әрекеттері туралы зерттеулер мен архив құжаттарына сүйене отырып, тақырыптың мазмұнын ашып көрсету. *Нәтижелер.* Қазақ өлкесіндегі зиялылардың жаппай осындай петиция мәтіндерін жазып, оларды жолдау арқылы, әсіресе Қапқаралы петицияның, қазақ даласындағы XIX ғасырдың аяғытмен XX ғасырдың бас кезіне таман, пайда бола бастаған діни толқуларда қазақ халқының осы дін сәселелерін Орынбор діни басқармасының қарамағына қайта қаратуды талап етіп, осы уақыттағы түйіткілді мәселелердің бірі ретінде күн тәртібіне қойған. Осы үндеулерде тек қана, дінге қатысты мәселелер, жаппай шоқындыру ғана айтылмаған, сонымен қатар оқу мәселесі, тіл, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, жер мәселесі т.б. төңірегінде патша әкімшілігінің отарлау саясатын қатты сынға алған еді. Халықтың мүдделерін, оның ішінде әсіресе дінді, тілді қорғауға шақырады. *Қорытынды.* Бұл петицияның мазмұнын қарапайым халыққа түсіндіру мақсатында, жер-жерге өздерінің сенімді өкілдерін жіберді. Мәселен, Ақмола өңіріне Хұсайын Бекішев пен Мұхамеджан Елубаевты ел ішінде түсіндіру жұмыстарын жүргізуге, жиындар өткізуге, жиылған жұртқа патшалық Ресейдің қатаң әділетсіз түрлі саясатын түсіндіреді. Жалпы қорыта айтатын болсақ, қазақ зиялы қауымының дінге қатысты ой-пікірлері, сол мезгілде езгіге ұшыраған қазақ халқын, отарлық бұғаудан құтқару мен ұлтымыздың жоғары өркениетті елге жеткізу мақсатындағы, дін, мәдениетіміздің бар болмысын бірінші орынға қойып, осы жолда аянбай күрескендігін, қазақ еліне жасаған қызметі өлшеусіз болғандығын көреміз.

Түйін сөздер: Петиция, мұсылмандар, діни қызметкер, әкімшілік, Орынбор мұфтиаты, губерния

Дәйексөз үшін: Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т. Қазақ даласындағы Қарқаралы петициясындағы дін мәселесі // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 2. 356–366 бб. (Қазақш.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_2_356-366

РЕЛИГИОЗНЫЙ ВОПРОС В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В КАРКАРАЛИНСКОЙ ПЕТИЦИИ (конец XIX – начало XX вв.)

Фарида Ауелхановна Адилова¹; Зауреш Ермековна Колумбаева², Аурика Темирхановна Серубаева^{3}*

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
(д. 25, ул. Жамбула, 050010 Алматы, Республика Казахстан)

К.и.н., ст. преподаватель

 <https://orcid.org/0000-0001-9017-2516>. E-mail: fari77@mail.ru

²Университет «Туран-Астана»

(д. 29, ул. Дукенұлы, 010011 Астана, Республика Казахстан)

К.и.н., профессор

 <https://orcid.org/0009-0000-1516-4540>. E-mail: zauresch_k@mail.ru

³Таразский университет М. Х. Дулати

(д. 13, ул. Сулейменова, 080000 Тараз, Республика Казахстан)

Ph.D, доцент

 <https://orcid.org/0000-0003-1246-4411>. E-mail: serubaeva_aurika@mail.ru

*Корреспондирующий автор

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т., 2025

Аннотация. *Введение.* Одной из ключевых проблем, ставших приоритетными для правления Российской империи в казахской степи, была радикальная реорганизация религиозных властных структур. В этом контексте одним из важнейших вопросов повестки дня стало пересмотрение статуса Оренбургского муфтия. Духовенство региона активно высказывало свою позицию относительно повторного обращения казахского населения к Оренбургскому Духовному управлению, что существенно усилило напряженность в агитационной работе. Что касается исторического значения Каркаралинской петиции, то этот документ впервые сформулировал и выдвинул на первый план основные требования национально-освободительного движения казахского народа, вступившего на качественно новую ступень развития. Авторы петиции представили её царской власти, открыто заявив о начале борьбы казахского народа за свободу. Этот период стал важнейшим этапом в истории казахского народа. *Цель и задачи исследования.* Опираясь на обширные архивные документы и исследования, необходимо раскрыть и прояснить, что казахская интеллигенция пыталась вести переговоры с царской администрацией посредством подачи петиций. *Результаты.* Распространение Каркаралинской петиции и других массовых петиций во всех регионах казахской степи конца XIX пл XX века. В начале религиозных волнений основным требованием была передача религиозных дел казахов муфтию Оренбурга. В этих обращениях затрагиваются не только вопросы религии и крещения казахов, но и темы образования, языка, обычаев, земли и других аспектов. Колониальная политика царского правительства подвергалась критике по этим вопросам. *Вывод.* Для разъяснения содержания этих обращений по всей территории были направлены представители. Например, Хусейн Бекишев и Мухамеджан Елубаев организовывали беседы и встречи с населением Акмолинской области, в ходе которых объясняли слушателям жестокую тираническую политику царского правительства и призывали к защите интересов народа, с особым акцентом на сохранение религии и языка. Идеи казахской интеллигенции относительно религии заключались в том, что для освобождения угнетаемого казахского народа от колониального ига и для приведения его к высокоразвивающемуся цивилизованному обществу на первое место нужно было поставить сохранение нашей религии и культуры. Это было важнейшим вкладом в судьбу казахского народа, и их заслуга перед родиной неоценима.

Ключевые слова: Петиция, мусульмане, священник, администрация, Оренбургский муфтият, губернии

Для цитирования: Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т. Проблема религии в Каракаралинской петиции в казахской степи // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 2. С. 356–366. (На Каз.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_2_356-366

Кіріспе

XX ғ. басында Патшалық Ресей үшін аса маңызды болған негізі мәселелердің бірі діни басқармалардың құрылысын, түбірімен қайтадан құру маңызды болды. Ерекше айтатын болсақ, соның ішінде мұсылмандық діни басқармаларды бір ізге түсіріп, ретке келтіру басты мәселе болды. Себебі патриархалдық дін басылары бұл уақытта өз жұмыстарын біз ізге оүсіріп және қаржылай да, рухани жағынан да өздерінің қолдаулары мен қамқорына алып, миссионерлік жұмыстарын күшейту үшін әртүрлі тәсілмен әркет жасап отырған едә.

Мұсылмандық діни басқармалар өзгеріссіз, ешбір жүйесіз күйінде өмір сүріп жатқан болатын. Бір жағынан алғанда олардың жұмысы әр түрлі заңдар мен қиыншылықтарға тап болып отырған еді. Діни басқармалардың бұндай жағдайлары жөнінде және олардың құрылымына түбегейлі өзгерістер жасау жөнінде түрлі ұсыныстар XX ғ. алғашқы онжылдығында көптеп біліне бастаған болатын.

Осыған байланысты ерекше көңіл аудартарлықтай күрделі әрі аса маңызды мәселе дін тақырыбы назарға ілініп отыр. Сол уақытта ашылған мұсылмандар құрылтайы жұмысында ерекше роль атқарған Алаш партиясы зиялылары ұсынған бағдарламада дін тақырыбы күн тәртібіндегі түйіткілді мәселе болғандықтан жеке тарау негізінде бағдарламаға енген еді. Осылай болуына себеп болған басты жағдай, жер мәселесі және тіл мәселесі тәрізді, дінде

ұлттың бірлігінің, тұтастығының басты белгісі болып табылған болатын. Өз кезегінде дінді халықты біріктіретін күш ретінде қолданбауы, бытыраңқылық пен алауыздыққа әкелуі әбден мүмкін еді (Муканова, 2024: 395).

Алашорда мемлекетінің құрастырып ұсынған бағдарламасында дін мәселесі мемлекет ісінен бөлек болуы қажет екендігін және де өзге де діндердің теңдігін қамтамасыз ету және оны ұстануға еркіндік беру туралы айтылған еді. Мұсылман халықтары соның ішінде қазақтардың дін мәселесінде некеге тұру, талақ жасау, жаназа шығару, балаға есім беру тәрізді мәселелер дін қызметкерлерінің құзыретінде қалдырылып, қазақ халқында байырдан келе жатқан жер және жесір дауы секілді мәселелерге мемлекет тікелей араласып, өз қарауындағы соттарға берілуі қажет деп айтылған болатын (Семипалатинский листок, 1905: 57).

Орынбор муфтилігінен өздерінің діни істерін шығарып қалуы қазақтардың сол кездегі көзі ашық көкірегі ояу зиялылардың назарынан тыс қалмаған еді.

Өңірдегі дін басылары қазақ халқының діни істерін Орынбор діни басқармасына қайтадан қарату туралы үгіт-насихат жұмыстарын жүргізуге ерекше назар аударып, жүзеге асыра бастады. Осыған орай 1872 жылы Ішкі Ордада имамның көмекшісі қызметін атқарған, Түрік елінен жоғары білім алып келген абсаттар Жабилов қазақтардың дін мәселесіне тікелей араласып, бұрынғыдай Орынбор діни басқармасына қайтадан қарату туралы ел ішінде үгіт жұмыстарын жүргізумен айналысады. Патша әкімшілігі сол себепті оны елден қуып, Түрік еліне жер аударады (Рүстемов, 2004: 82).

Материалдар мен әдіс-тәсілдері

Тақырыптың қазақ халқының XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ халқының дін мәселесіне, рухани өміріне байланысты жазылған еңбек ретінде болашақта осы мәселеге қатысты дайындалған, көптеген еңбектерге теориялық және методологиялық тұрғыдағы ғылыми еңбек рөлін атқарады.

Мақаланың мазмұнын ашуда сол кезде татар тілінде жарық көріп тұрған «Вақыт» газетінен дерек келтіріп кететін болсақ, онда былай делінген болатын: «Мұсылмандар үкіметтің шешімін орынсыз және зорлық-зомбылық деп санап, оған бағынудан бас тартты. Қазақ губернаторы Скарятин провинциядағы мұсылман елді мекендерін әскери күшпен аралап, жүздеген мұсылманды тұтқындаған. Олардың біразы жер аударылып, ауыр жұмысқа жіберілді, ал Ақмолада губернатор жергілікті епископпен бірге Көкшетаудағы шіркеу алаңына облыстағы қазақтар мен татарлардың бір тобын жинады. Жиналған топты православие дінін қабылдауға шақырып, осы күннен бастап шарифат бойынша емес, орыс заңдарымен өмір сүретіндерін айтты. Сухотин бұл үкімге бағынбаған Көкшетау молдасының кім екенін біліп алып, Сібірге жер аудартты» (Вақыт, 1906: 3).

Жалпы мақаланың теориялық-методологиялық бағытын өркениеттілік ұстаным мен тарихилық қағида жасайды. Сонымен қатар, проблемалық, тарихилық, объективтілік жүйелеу мен принциптер, талдау, логикалық негізде қорытындылау тәсілдерін қолдану шынайы ақиқатқа жету үшін, маңызды болып саналып мақалада қолданылған еді.

Талқылау

XIX ғасырдың соңынан XX ғ. басына қарай белең ала бастаған діни толқуларда, қазақ халқының дін мәселесі көтеріліп, қайтадан Орынбор муфтилігінің қарамаңғына қосу басты талаптардың бірі болды.

Патша үкіметінің жүргізіп отырған заңдары нәтижесінде қазақ халқының діни басқармаларының атауларын де халықпен санаспай қойған еді. Діни басқармалар әр түрлі жиналыстар өткізген уақытта ғана кеңселік қызметтерді ғана атқаратын орын болды. «Невозможно было увидеть прошлые архаичные, то есть старые институты. Например, если мы рассмотрим религиозное управление Оренбурга, то можно увидеть, в какую бюрократическую систему оно включено, просто взглянув на его внешнюю форму» - деп Ахмет Цаликов 1909 жылы «Слово» газетіне жаған болатын.

Бастапқы уақытта бұл мүфтилік 1786 жылы II Екатерина патшайымның бұйырығы бойынша Уфа қаласында құрылып, ал 1836 жылы 15 қаңтарда мемлекеттік құрылымның бұйырығымен онда екі кеңсе жұмыскерлері мен бір басшы қосылды және де бұдан кейінгі уақытта оған еш өзгерістер енгізілген жоқ. Ондағы қызметкерлерге де жалақылары өте аз төленді. Мәселен, жиын өткізген басшыға 280 сом, кеңсе басқарушыға 171 сом, сонымен қатар мәлімет жинаушыларға, құжаттанушыларға 143 сомнан төленген болатын

Міне осындай мүфтилік жаңа туылған балалар мен некеге тұру, оларға куәлік беру сонымен қоса ол үшін қаражат алу тәрізді жұмыстар атқаратын.

Мәселен, осындай жағдайларға байланысты 14 855 сом қаражат жиналған, сонымен қоса мешіттер мен діни орталықтарға көмек ретінде қарапайым халықтан 10 000 сомнан аса ақшалай және заттай түрінде мүліктер жинастырылған (Цаликов, 1909: 181).

Зерттеу нәтижелері

Ендігі кезекте осындай мағлұматтарға қарап отырсақ патша өкіметінің мұсылман халықтарының діни басқармаларын ұстап тұруы қарапайым халықтың рухани өміріне жағдай жасау мақсатында емес, мүмкіндігінше оны құрту үшін әрекеттер жасалып бақты, жалпы халықтан өздеріне қосымша қаражат жинап алу мақсатында пайдаланғандығын көреміз.

Дәл осы уақытта тұрғылықты қазақ халқының рухани тірегі болған діни мүфтиліктердің жағдайларының өте мүшкіл халде болғандығын, алдында айтып өткеніміздей, бұрынғысынша қаз қалпында ешбір жүйесіз және бақылаусыз, ескерусіз қалып, сонымен қоса әр түрлі қиындықтарға кездесіп отырғандығын деректерден көруге болады (Мухатова и др., 2024: 810).

Осы жағдайлар барысында, 1905 жылдың бастапқы кезеңінде Далалық өлкенің генерал-губернаторының атынан Ішкі істер министрлігіне мынандай баянхат «Қазақ өлкесіндегі дін мәселесі жағдайына байланысты» келіп түсті.

Бұл хатта Қазақ даласындағы діни көтерілістердің пайда болуы туралы былай деп айтылған болатын: «Требования закона, принятого в 1868 году, оставляли татар под религиозным руководством Оренбурга, а религиозные дела казахского народа были переданы в ведение административных органов резиденции того времени, и по этому вопросу фракции этих двух народов, т. е. татар и казахов, были разделены. Эти действия явились проявлением особого обращения и особой заботы о татарском народе, что, в свою очередь, продемонстрировало тиранию татар на казахской территории и открытую дискриминацию казахского народа. Очень хитрые татары объяснили казахскому народу, что «причина, по которой царское правительство не включает вас в ряды религиозного муфтия, состоит в том, что они боятся нашего объединения как мусульманских народов», и попытались убедить народ.

В первые годы, когда муфтии приезжали в Казахский край с целью управления муфтиями, можно увидеть, что татарское духовенство вело пропагандистскую работу и осуществляло свои агрессивные действия, строя в регионе массовые мечети, с целью превратить казахский народ в татар и нормальную мусульманскую страну, открыть свои религиозные центры, а также подчинить их Оренбургскому религиозному управлению.

Ислам дініне кеңшілік берген уақытта бүткіл бұратана халықтар толықтай бір бүтін мұсылман еліне бірігіп, ислам діні орыс даласында ықпалды зор күшке айнала бастаған еді» (Победоносцева, 1926: 204-205).

Міне осындай орасан зор қарсылықтар бола тұра, патша үкіметі ол құжаттарға мөр басып, қол қоюға мәбүр болған етін, бұл жағдай қазақ өлкесіне де жеткен болаты. Осы жөнінде Алаш зиялысы Әлихан Бөкейханов «қазақтар» деген мақаласында: «Қарапайым халықтың сеніміне кіріп, ел ішіде белелге ие адамдардың басын қосып, сонымен бірге ел ішіндегі түйіткелді мәселелерді тізіп жазған петиция жолдауға рұқсат етілген қыс айындағы рескриптіні қазақ елі қуанышпен қарсы алған болатын. Міне осылай, тәуелсіздік жолында бүкіл қазақ даласында жүргізілген саясаттың нәтижесінде, қазақ елі бірігуге дайын болған еді. Қарапайым халықтың тұрмыс-тіршілігі мен жағдайлары жөнінде, зиялылар арасында қызу талқы жүріп, бір-біріне хат жазу арқылы, жағдайды баяндап отырды. Міне осы жағдайдан

кейін, сәуірдің 17 –сі күні дін мәселесіне байланысты патшалық Ресейдің шығарған қаулысы Қазақ халқының еңсесін көтеріп, үлкен қуанышқа бөлеген еді» деп жазып кеткен болатын. (Бөкейхан, 1993а: 57).

Осы Әлихан Бөкейхановтың жазбаларын 1905 жылдың сәуір айындағы сол кездегі Ақмола уезінің әскери губернаторына Петропавл өлкесінің 1-ші бөлімше крестьян басшысының ұсынған осындай мәлімдесісінде, келесідегідей жолдарды айтуға болады: «Патшалық Ресейдің жарлығы бойынша, халықтардың өзара діни силастығы туралы жарғының қабылдануынан соң, қырғыз халқы арасында бұрындары болмаған әрекеттер орын ала бастады. Әсіресе, Петропавл аймағының халықтары тұрғылықты мерзімді басылымдарға қызығушылықтары оянып, олар газеттерді жиі және көптеп жазыдып ала бастағандықтарын, әкімшіліктен келетін хаттарды күтуі, ол хаттардың мазмұнына аса назар салып, өз қадағалуларында ұстап отырды. Кейбір хат танитын, кейбір сауаты бар адамдардың қойын қалтасында дін мәселесіне қатысты әкімшіліктен почтаға келіп түскен жеделхаттардың көшірмесі мен орталықтан шығарылып отырған мерзімді басылымдарды көптеп кездестіруге болады» (Козыбаева, Султан-Хан, 2022: 22).

Мысалы, Ақмола қаласының басшысы әскери губернаторға Қазылжар өңірінің Бұғылы болысындағы Құдаймендин Жәңгір деген қазаққа орталықтан хат келгендігін айтқан, хатта қазақ халқының атынан Петербург қаласына петиция ұсыну қажет екендігін қолдауға шақырғандығы және ел ішінде үгіт насихат жұмыстарын жүргізу қажеттігі баяндалған, өз кезегінде осы петицияны өзара талқылау үшін қазақ халқының ең беделді, белсенділерін жинап съезд шақыру қажет деп айтылған болатын (Межов, 1909: 180).

Ақпан төңкерісі тұсында, осындай орталық билік орындарына дала халқының атынан жолданған петициялардың өте көп болғандығын және ол петицияда жер мәселесімен қатар дін істерінің де ерекше назарда болғандығын жан жақты зерттеп, ғылыми дәлелдеп жүрген академик М.Қ. Қойгелдиев «Қазақстандағы саяси репрессияның салдары» атты мақаласында: «Бұрынғы Қарқаралы ауданының Қу деп аталатын болыстығында үш мәрте басшылық қызметке тағайындалған, Қарқаралы өңіріндегі Қоянды жәрмеңкесін ұйымдастырғандар, және олар осы жәрмеңкеде 14 мыңнан астам адам қол қoған Петорбордағы өкімет орындарына жолдаған атақты Қарқаралы петициясын даярлау барысында өте белсенділік танытып, ат салысқан зиялылардың бірі, меценат Хасен Ақайұлы болды» деп атап көрсетеді (Қойгелдиев, 2024: 8).

Архив құжаттарының көрсетуіне қарағанда 1905 жылы көктем мезгілінен бастап қазақ өлкесінің барлық өңірінде жаппай жиындар өткізіліп, патша әкімшілігіне петициялар жазу жұмыстарына дайындықтар басталған еді. Мысалы, 1905 жылдың 4 сәуірінде Ақмола қаласының басшысы сол кездегі Ақмола облысының әскери-губернаторына жолдаған хатта 2 сәуірде өлкелік басқармаға сол өңірдің қазақтарының атынан 7 адам – Қорғалжын қаласынан Ж. Сатыбалдин, Нұра өңірінен Т. Тайшықов, Саран болысынан Ж. Тоқшылықов, Ереймен өңірінен К.Тайжанов, Қорғалжыннан Қ. Өтебаевтардың келуі жөнінде және де олардың патшалық үкіметке қазақ даласында жиындар өткізу үшін рұқсат берулерін сұрағандығын, өзекті мәселе болып тұрғанын, дін мәселесін Орынбор діни басқармасына беруді және де жолданған петицияны Петербургтегі билік орындарына жолдануын және оны қадағалау мақсатында құрылған арнайы делегацияның мамырдың 16-на дейін аттанатындықтарын арнайы жоспарлап отырғандықтарын әскери губернаторға жеткізген болатын (ҚРОМА, Қ. 369., П. 3-4.).

Қазақ даласындағы дін мәселесінің жағдаяты 1903 жылы Қызылжар өңірінің молдасы Мұхамеджан Бекішевтің басқаруымен астыртын ұйым болып құрылып, жұмыстар атқарған еді. (ҚРОМА, Қ. 367., П. 187).

М. Бекішевке тек қана молдалар ғана емес, мұғалімдар, саудамен айналысатын қала халқы да соның ішінде Петербург университетінде оқып жүрген Айдархан Тұрлыбаев сынды адамдар да мүше болып қабылданды.

Сол уақытта Ақмола уезінде сауда саттықпен айналысып жүрген Хұсайын Бекішев осы Петропавлдағы молда қызметін атқарған – Мұхамеджан Бекішевтің туған інісі еді. Ол екеуі де

осы мәселеге қатысты арнайы ұсыныстар мен тапсырмаларды, өзге де мұсылман қоғамдары дайындаған петиция мәтіндерінің көшірмелерін алып тұрған.

Хұсайын Бекішевтің үйіне жасырын түрде, сол кездегі мұсылман халықтарын мазалаған мәселелер жөнінде жергілікті тұрғындармен бірлескен жиындар өткізіліп ұсынылатын петицияның жобасы талқыланып, тұрған еді (Садвокасова, 2022: 113).

Жуық арада Ақмола уезіне Петропавлдан сол кездегі М. Бекішевке қарасты № 3 мешіттің қасынан мұсылмандарға арнап ашылған мектептің бұрынғы шәкірті, Спасск қаласынан 25 жастағы Мұхамеджан Елубаев келген болатын. Арнайы жіберілген тыңшылар арқылы алынған мағлұматтарға сүйеніп оның үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу үшін арнайы қаражатпен қамтамасыз етілгендігін атап айтуға болады. Осы ұйымның құрамындағы қазақтардың дін мәселесін тұрғылықты әкімшіліктің құзыретінен алып, мұсылмандық діни мүфтияттарға қосу қажет екендігін айтып, 6 үндеу жолданған, және оларды бөлек-бөлек таратып, үндеудің бір данасын Сәдуақас Шорманұлына, Абай Құнанбайұлына, Жәңгір Құдаймендіұлына сонымен қатар Ғабдолла Исабековке де табысталған болатын. (ҚРОМА, Қ. 169., П. 143).

Патша үкіметі олардың соңынан тыңшыларды жіберіп, олардың әрбір қадамдарын аңдып отырды (ҚРОМА, Қ. 295., П. 29).

«Ақмола өңіріне келген Мұхаметжат Елубайұлы бұған дейінгі жиналысқа қатынасқан халықтарды жинап алып, қазақ даласындағы өзінің үгіт насихат жұмыстарын жүргізу үшін Спасск пен Қарағанды жерлеріне қарай аттанады», - дей келе сол кезде Петропавл қаласындағы М. Бекішевтің іс-әрекетіне тосқауыл қою туралы арыз айтқан еді (ҚРОМА, Қ. 64., П. 30).

1905 жылдың мамыр айының 4-де Петропавл қаласының Преспов, Станов, Анастай, Петропавл сияқты аудандарының белсенді болып жүрген игі жақсылары жиын өткізіп, ол жерде петицияның мазмұнын талқылап, патшалық ресейге петицияларды табыстауға баратын депутаттардың құрамын бекіткенді.

Сонымен қоса, осы жиында петиция тапсыруға баратын депутаттардың жол күресін және олардың әкімшіліктің қарапайым халықтан ақша жинау қажеттігі туралы шешім қабылдапған еді (ҚРОМА, Қ. 64., П. 18).

Осылардың бәрінің артында Петропавл өңірінің Полуденский мен Тайынша деп аталған ауылдарының қазақтары бас қосып, Министрлер кеңесінің төрағасының атына келесідей мәтіндегі петиция даярланған:

- «1. Қазақ халқының діни келесіде Орынбор мүфтилігіне қаратылсын;
2. Әрбір қазақ ауылының жеке мешіті болуы керек және әрбір мешітке жеке-жеке молда сайланып, ол жерлерге мешіттер салуға рұқсат етілсін;
3. Тұрғылықты халықтарды тіркеу, тізімдеу жұмыстарын сайланған молдалар атқаратын болсын;
4. Аймақтағы Халық соты атқарып отырған некеге тұру, отбасылық мәселелерге қатысты іс-қағаздарды, жұмыстардың барлығын молда атқару қажет» деп жазылған болатын
5. (Қазақстан Республикасының Орталық Мемлекеттік архиві, Қ. 295., П. 34).

Петропавл уезіне қарасты осы екі аумақтағы қазақ халқының атынан даярланған петиция «Терджиман» газетінде жарияланып Петерборға, Министрлер кеңісінің төрағасы болған С.Ю. Виттеге жеделхат арқылы жіберіп табысталған (Тарджиман, 1905: 5).

Осы уақыттағы петициялар даярлап, жазудағы қазақ елінің ерекше ынтамен ат салысып, ұйымдаса отырып өздерінің әкімшілікке талаптары мен тілек арыздарының да мәнінің күрделене түскендігін көруге болады.

Міне осыған қатысты 1905 жылы маусым айындағы жазылған Қарқаралы петициясы жөнінде зерттеуші Мамбет Құлжабайұлының келесідей келтірген дерегі өте тың ақпарат болып табылады: «Қарқаралы өңіріндегі, петициялар жазуды ұйымдастырған зиялылардың қатарында, меценат Хасен Ақайұлының қазақ елінің азаттық көтерілісіне ерекше белсенділік танытқандығын, оның қазақ жұртына жасаған еңбегінің өлшеусіз болғандығын, Хасеннің өте тыңғылықты істерін көріп, еліне жасап отырған қызметі мен жақсылығын көріп отырған

қарапайым жұрт оны үш рет болыс басқарушысы қызметіне сайлаған еді. Бірақта, Хасеннің саяси ұстанымдары Паташалық Ресей үкіметіне аса ұнай қоймады. Х. Ақайұлының Ахмет Байтұрсынұлымен және Әлихан Бөкейханұлымен жиі байланысып отыруы, оның қызметтен босап, 1910-11 жж. Том губерниясына қарасты Барнауыл қаласына жер аударылуына себепші болады. 1916 жылғы ұлт-азаттық көтеріліс кезінде ол екінші рет түрмеге тоғытылып, қозғалыс басылғаннан кейін ғана бостандыққа шыққан еді.

1927-1928 жж. астық даярлау науқаны тұсында Х. Ақайұлына Қылмыс кодексінің 68 бабының 1-нші бөлігіне сәйкес «салық салынуға тиесілі меншігін жасырды» деген айып тағылып 2 мың сом айып пұлы салынып, барлық меншігі тәркіленеді» деп өз мақаласында ОГПУ тарапынан жүргізілген күрес науқанына қатысты архив құжаттарына сүйеніп отырып айтып кетеді (Қойгелдиев, 2024: 9).

Қарқаралы петициясын жазу ісіне белсенді түрде ат салысқан тұлғалардың бірі Мұхамеджан Тынышпаев болды. Ол 1905 жылы осы саяси әрі тарихи жағдайға аймақтан 25 мың адам қатысты және де «Ендігі кезекте генерал Сухотиннің барша қазақ халқын Сіріге қарай жер аударудан басқа ештеңе қалмағандығын, қараусыз далада өзіне патшалық құруы ғана қалды» (ҚРОМА, Қ. 64., П. 224) – деп өз ойын кекесінмен жеткізген тін.

Семей өңірі бойынша Қарқаралы, Семей, Павлодар қалаларының жиналған қазақ белсенділері Қарқаралы петициясына осы 1905 жылдың 22 маусымында Қоянды жәрмеңкесінде бас қосып, ол жерде 16000 адам қолын қойып, арыздары мен тілектерінің маңызы басқа өлкелердегімен салыстырғанда өте жоғары тұрған етін.

Міне бұның өзі сол уақыттағы Паташалық биліктің және оның әкімшілік орындарының ақсүйектері де осы петицияларды мойындаған еді (ҚРОМА, Қ. 69., П. 3).

Құжаттық мәліметтер бойынша, осы Қарқаралыдағы петицияны даярлау барысында Әлихан Бөкейхан, Ахмет Байтұрсынұлы, Міржақып Дулатұлы, Жақып Ақпайұлы, Хасен Ақайұлы және өзге де сол уақыттағы қазақ халқынан шыққан беделді, белсенді қазақ зиялы қауымы, алаш өкілдерінің де ерекше жетекші роль атқарғандың көреміз (Тынышпаев, 1993: 27).

22 шілдеде ерекше қарқын алған Қарқаралы петициясы почта, телеграф арқылы Ішкі істер министрілегіне жіберіліп сол кездегі тұрғылықты аймақтағы әкімшіл әміршіл жүйені әбігершілікке түсірген жолдаулар болған еді.

Петиция мәтіні сонымен бірге «Сын отечества» мен «Русские ведомости» деп аталатын мерзімді басылымдарға да жолданған болатын (ҚРОМА, Қ. 69., П. 9).

Қорытынды

Сонымен жоғарыда айтып кеткеніміздей бірінші орыс революциясының бастапқы кезеңдерінде патшалық билікке тәуелді болған қазақ халқының мұң мұқтажы мен әсіресе жермен қоса осы кездегі өзекті проблема дін мәселесіне байланысты жазылған арыздар мен тілектер қазақ өлкесінің барлық аймағында жаппай кең етек алып, петиция түрінде жолданған еді. Яғни атақты Қарқаралы петициясының негізгі мазмұнында дін мәселесіне қатысты талаптар ең бірінші орында тұрғандығын Әлихан Бөкейханұлы діншіл, түрікшіл қазақ интеллигенция өкілдерінің арасында ықпалының өте жоғары болғандығын, ерекше басымдылық танытқанын айтып кеткен (Бөкейхан, 1993б: 26).

Патша әкімшілігі мен орталық билік орындарына жолданған осындай петициялардың негізгі қойған талаптары мен тілектерін патшалық ресей үкіметі назарға алмай, керісінше қазақ елінің саяси күрестерінің ерекше үлгісі болған Петициялар жолдауына, жазылуына мүмкіндігінше кедергі жасап, олармен күресуге әрекеттер жасап бақты, соған қарамастан қазақ хақы өздерінің егемендігі мен азаттығы жолында күресін жалғастыруын тоқтатпады және әкімшілік билік бұл тасқанға тосқауыл бола алмады.

Әкімшілік биліктің петиция мазмұнындағы халықтың қойған талаптары мен арыздарын ескерусіз қалдыруы, қазақ халқының патша өкіметіне деген сенімі мен наразылығын бұрынғыдан бетер күшейтіп, интеллигенция өкілдерінің ұлт азаттық қозғалыстың жаңа қарқында дамуына жол ашып, өзге жолдарды қарастыруға әкеп тіреді. Міне осындай кезде

ұлттық либералдық қазақ зиялы қауымы өздерінің қоғамдағы саяси өмірлерінде билік пен қарапайым халықты байланыстырып отырған ерекше қозғаушы күш ретінде көрсетуге тырысып бақты. Сол себепті де қазақ интеллигенциясы қолға алған 1905 жылдардағы петициялар қазақ елінің ұлт-азаттық жолындағы қозғалыста ерекше роль атқарғандығын нақты дәйектермен келтіре отырып баяндауға тырыстық (Муканова, 2023: 496).

Қазақ елінің бүткіл уездері мен аудандарында 17 қазанда қабылданған Манифестке байланысты жер-жерде саяси шерулер бой көтеріп, минтінгілер мен жиналыстар толқыны күшейе түсті.

Большевизм мен алаштық басшылық арасындағы бітіспес қайшылық, ақырында Қарқаралы петициясының авторларының қуғын-сүргінге ұшырауына, көптеген белсенді зиялыларды жұмыстан қуылып, басқа жерлерге жер аудартқандықтарын, мәселен Ж. Ақпаев Якутияға жер аударылған болса, ал Ақаев Хасен Ақайұлы Қазақстаннан тыс өңірге, Мәскеуде, Ленинградта, Киевте, Харьковте, Одессада, Дондағы Ростовта, осындай басқа да өлкелерге, сонымен бірге Орта Азияда тұруға тиым салынып, үш жылға жер аударылып кеткен еді (Қойгелдиев, 2024: 12). Сонымен қорыта келе айтатын болсақ 1905-1907 жылдардағы төңкеріс кезеңінде Қазақ даласында қалыптасқан саяси жағдайлар мен оқиғалар, ерекше айтқанша жұмысшы, шаруалар мен зиялы қауымның бой көтеріп, қарсылық танытулары азаттық жолындағы күрестері олардың бытыраңқылығына қарамай тұрғылықты еңбекші халық үшін үлкен саяси тәжірибе болған еді, міне осы жағдайларды қазақ халқының ұлт-азаттық және әлеуметтік қайшылықтар жолындағы кейінгі күрестерде де пайдаланған болатын.

Қазақтан шыққан саяси қоғам қайраткерлері Ә. Бөкейхан, М. Дулатұлы, Ж. Ақпайұлы, А. Байтұрсынұлы, Х. Ақайұлы т.б. сынды зиялылардың бірлесе отырып жолдаған петициялары сол кездің саяси партиясының негізгі қайнар көзі болды деп айтуға толық негіз бар. Осы Қарқаралы петициясының мәтінінде көрсетілген арыз-тілектердің барлығы алдағы уақыттарда Алаш партиясы күресінің негізгі арқауы болды, Алашорда өкіметінің жүргізілген барша іс-қағаздарының, бағдарламасы осы негізде құрастырылған еді.

Дереккөздер

КРОМА — Қазақстан Республикасы Орталық Мемлекеттік архиві

Sources

KROMA — Central State Archive of the Republic of Kazakhstan

Әдебиеттер

Mukanova et al., 2024 — *Mukanova G.K. et al.* Suffrage and Its Implementation by Kazakh Deputies of the State Duma of Russia at the beginning of the XXth century. Alikhan Bukeikhanov and Shaimerden Koshygulov // *Bylye Gody*. 2024. 19(1). Pp. 395 – 406.

Бөкейханов, 1993 — *Бөкейханов Ә.* Таңдамалы. Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1993. 89 б.

Вакыт, 1906 — *Вакыт*. 1906. 15 сәуір. №5. 3-б

Козыбаева, Султан-Хан, 2022 — *Козыбаева М.М., Султан-Хан Ж.* Аликхан Букейхан, Ахмет Байтұрсынұлы и феномен газеты «Қазақ» // Электронный научный журнал «*edu.e-history.kz*». 2022. № 2(22). URL: <https://edu.e-history.kz/index.php/history/article/view/22>.

Қойгелдиев, 2024 — *Қойгелдиев М.Қ.* Қазақстандағы саяси репрессияның себептері мен салдары // MUSEUM.KZ. Ғылыми-практикалық журналы. Алматы, 2024. 5–12-бб.

Межов, 1909 — *Межов В.* Слово // *Туркестанский сборник*. 1909. Т. 508. С. 180.

Муканова и др., 2023 — Муканова Г.К. и др. Симбиоз духовной и светской форм Центрально-Азиатского образования в истории XX века // *Отан тарихы*. 2023. № 26(3). С. 495–510. DOI: https://doi.org/10.51943/2710-3994_2023_26_3_495-510

Мухатова и др., 2024 — Мухатова О.Х., Жумабаева З.З., Тлеубаев Ш.Б., Конкабаева А.Н. Оренбургская мужская гимназия и представители казахской интеллигенции // *Bylye Gody*, 2024. 19(2). С. 803–813. URL: https://bg.cherkasgu.press/journals_n/1717237639.pdf.

Победоносцева, 1926 — *Победоносцева К.П.* Из черновых бумаг // *Красный архив*, 1926. Т. 5. С. 204–205.

Рүстемов, 2004 — *Рүстемов С.* Орынбор мүфтилігі және қазақтар // *Қазақ тарихы*. Алматы, 2004. № 5. Б. 82–85.

Садвокасова, 2022 — *Садвокасова З.Т.* Миссионерская деятельность среди раскольников в Казахстане (вторая половина XIX – начало XX веков) // *Вестник Ивановского государственного университета*, 2022.

Серия «Гуманитарные науки». Вып. 1. С. 113–122. URL: <https://humanities.ivanovo.ac.ru/article/sadvokasova-z-t-missionerskaya-deyatelnost-sredi-raskolnikov-v-kazaxstane-vtoraya-pоловина-xix-nachalo-xx-veka/>

Семипалатинский листок, 1905 — *Семипалатинский листок*. 1905. № 112. 8 декабря. С. 57.

Тарджиман, 1905 — *Тарджиман*. 1905. № 61. 5 тамыз. 5-6.

Тынышпаев, 1993 — *Тынышпаев М.* История казахского народа. Алматы: Қазақ университеті, 1993. 224 с.

Цаликов, 1909 — *Цаликов А.* К современному положению магометанских духовных правлений // Слово. 1909. С. 181.

References

Bukeikhanov, 1993 — *Bukeikhanov A.* Tandamaly [Featured]. Almaty: Khazakh ensiklopediyasy, 1993. 89 p. (In Kaz.).

Koigeldiev, 2024 — *Koigeldiev M. K.* Qazaqstandaǵy saiasi represianıyń sebepterı men saldary [Causes and consequences of political repressions in Kazakhstan]. *MUSEUM.KZ* scientific and practical Journal. Almaty, 2024. Pp. 5–12. (In Kaz.).

Kozybaeva, Sultan-Khan, 2022 — *Kozybaeva M.M., Sultan-Khan Zh.* Alihan Bukeihan, Ahmet Baitursynuly i fenomen gazety «Qazaq» [Alikhan Bukeikhan, Akhmet Baitursynuly and the phenomenon of the newspaper “Kazakh”]. “*edu.e-history.kz*”. 2022. No. 2(22). URL: <https://edu.e-history.kz/index.php/history/article/view/22>. (In Russ.).

Mezhov, 1909 — *Mezhov V.* Slovo [Word] // *Turkestanskiy sbornik*. 1909. T. 508. 180 p. [In Russian]

Mukanova et al, 2024 — *Mukanova G.K. et al.* Suffrage and Its Implementation by Kazakh Deputies of the State Duma of Russia at the beginning of the XXth century. Alikhan Bukeikhanov and Shaimerden Koshygulov. *Bylye Gody*. 2024. № 19(1). Pp. 395–406.

Mukanova, et al., 2023 — *Mukanova G.K. et al.* Simbioz duhovnoi i svetskoi form Senträlno-Aziatskogo obrazovania v istorii HH veka [Symbiosis of spiritual and secular forms of Central Asian education in the history of the twentieth century]. *Otan tarihy*, 2023. No. 26(3). Pp. 495–510. DOI: https://doi.org/10.51943/2710-3994_2023_26_3_495-510 (In Russ.).

Mukanova et al, 2024 — *Mukhatova O.Kh., Zhumabayeva Z. Z., Tleubayev Sh.B., Konkabayeva A.N.* Orenburgskaia mujskaia gimnazia i predstaviteli kazahskoi inteligentsii [Orenburg men's gymnasium and representatives of the Kazakh intelligentsia]. *Bylye Gody*, 2024. No. 19(2) Pp. 803–813. URL: https://bg.cherkasgu.press/journals_n/1717237639.pdf. (In Russ.).

Pobedonostseva, 1926 — *Pobedonostseva K. P.* Iz chernyih bumag [From rough papers]. *Krasnyi arhiv*, 1926. Vol. 5 (18). Pp. 204–205. (In Russ.).

Rustemov, 2004 — *Rustemov S.* Oryinbor muftiligi jane Khazakhtar [Orenburg Muftiate and Kazakhs]. *Khazakh tarihy*. Almaty, 2004. № 5. Pp. 82–85. (In Kaz.).

Sadvokasova, 2022 — *Sadvokasova Z.T.* Misionerskaia deiatelnost sredi raskolnikov v Kazahstane (vtoraia polovina XIX – nachalo XX vekov) [Missionary activity among schismatics in Kazakhstan (second half of the 19th – beginning of the 20th centuries)] // *Bulletin of Ivanovo State University. Series “Humanities”*, 2022. Pp. 113–122. URL: <https://humanities.ivanovo.ac.ru/article/sadvokasova-z-t-missionerskaya-deyatelnost-sredi-raskolnikov-v-kazaxstane-vtoraya-pоловина-xix-nachalo-xx-veka/>. (In Russ.).

Salikov, 1909 — *Salikov A.* K K sovremennomu polojeniu magometanskih duhovnyh pravleni [On the current state of the Mohammedan spiritual governments]. *Slovo*, 1909. 181 p. (In Russ.).

Semipalatinski listok, 1905 — *Semipalatinski listok*, 1905. 57 p. (In Russ.).

Tardziman, 1905 — *Tardziman*. 1905. No. 61. 5 p. (In Tatar.).

Tynyshpaev, 1993 — *Tynyshpaev M.* Istoriya Khazakhskogo Naroda [History of the Kazakh people]. Almaty: Khazakh Universitetyi, 1993. 224 p. (In Russ.).

Vakyit, 1906 — *Vakyit* [Time]. 1906. No. 5. 3 p. (In Tatar.).

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Алпысбес М.А. ШҮРШТҚЫРЫЛҒАН ШАЙҚАСЫ ХАЛЫҚТЫҢ ТАРИХИ ЖАДЫСЫНДА.....	327
Ногайбаева М.С., Шакирбаева И.Т. КЕЙІНГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК МӘРТЕБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	343

ТАРИХ

Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҚАРҚАРАЛЫ ПЕТИЦИЯСЫНДАҒЫ ДІН МӘСЕЛЕСІ (XIX ғ. аяғы – XX ғ. басы).....	356
Азирбекова А.Ж., Абишева Ж.Р. ГЕРЖОД ІСІ: АШЫЛМАҒАН АҚИҚАТ.....	367
Алпыспаева Г.А., Жұман Г., Аубакирова Х.А. XX ҒАСЫРДЫҢ 50–80-ші ЖЖ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕКТЕП БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДІНГЕ ҚАРСЫ ТӘРБИЕ: ТАРИХИ ТАЛДАУ.....	382
Бекмағамбетова М.Ж., Бекмағамбетов Р.К., Бимолданова А.А. 1950 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНДАҒЫ «ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАТЕЛІКТЕР».....	399
Белялова А., Қаипбаева А.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ КЕЗІНДЕГІ ЭТНИКАЛЫҚ ТОПТАРДЫҢ ЖАҒДАЙЫ (1931–1933 жж.).....	415
Дүйсембаева Н.Б., Жұматай С. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ «МАМАНИЯ» МЕКТЕБІНІҢ ОРНЫ.....	427
Жолсеитова М.А. ОТАРЛЫҚ БІЛІК КОНТЕКСТІНДЕГІ МҰСЫЛМАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: САЯСИ СТРАТЕГИЯЛАР МЕН ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ДИСКУРСЫҢ ҒЫЛЫМИ ТАЛДАУЫ.....	442
Қаипбаева А.Т., Әбікей А.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1931–1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЖАППАЙ АШАРШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІНЕ ТАРИХНАМАЛЫҚ ШОЛУ.....	456
Легкий Д.М., Турежанова С.А., Нурушева Г.К. ҚАЗАҚ КСР-ІНДЕГІ МҰҒАЛІМДЕР ДАЯРЛАУ ТАРИХЫНАН (1950 ЖЫЛДАРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	471
Мәлікова С.З., Абуов Н.А. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ АШТЫҚ ТАРИХЫ.....	488
Мұқанова Г.Қ., Ахметжанова А.Т. ДАЛА ОБЛЫСТАРЫНЫҢ ҮЕЗДІК БАСҚАРМАСЫ ТУРАЛЫ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ НАРАЗЫЛЫҚ ЖАРИЯЛАНЫМДАРЫ. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ.....	501
Мұхатова О.Х. АШТЫҚ ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚОРҒАНСЫЗ БАЛАЛАР ЖАҒДАЙЫ.....	516
Сағнайқызы С., Сартаев С.А., Нусупбаева С.А. ТҰРАҚТЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕТ ДАЙЫНДАУ МЕН ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА ҚАҒИДАТТАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ (1927–1932).....	531
Сүлейменова Қ., Дауытбекова М.Қ., Құрманалина Н.Н. ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫНЫҢ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ОРНЫ (XVIII ғ.).....	543
Хайдаров Е.Е. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ХАЛЫҚ НАРАЗЫЛЫҒЫ (1928–1932 жж.).....	559
Эгамбердиев М.Ш., Тургунбаев Е.М. ИМПЕРИЯЛЫҚ МОДЕРНИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДІНИ ТРАНСФОРМАЦИЯ.....	575

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Нұрланқызы Г., Бекназаров Р.А. АҚТӨБЕ – ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ ҚАЛА (1869–1946 ЖЖ.): ТАРИХИ-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ.....	589
Хабибуллин Е.И., Асылғожин А.Р., Рыскильдин А.Х. ГЕНЕТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР БОЙЫНША БАШҚҰРТТАРДЫҢ ҚЫПШАҚ ЖӘНЕ ТУЫСҚАН РУЛАРЫ (ТАЙПАЛАРЫ).....	603

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Алпысбес М.А. БИТВА ШУРШУТКЫРЫЛГАН В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ НАРОДА.....	327
Ногайбаева М.С., Шакирбаева И.Т. ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ ПОЗДНЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ...	343

ИСТОРИЯ

Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т. РЕЛИГИОЗНЫЙ ВОПРОС В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В КАРКАРАЛИНСКОЙ ПЕТИЦИИ (конец XIX – начало XX вв.).....	356
Азирбекова А.Ж., Абишева Ж.Р. ДЕЛО ГЕРЖОДА: НЕРАСКРЫТАЯ ПРАВДА.....	367
Алпыспаева Г.А., Жуман Г., Аубакирова Х.А. АНТИРЕЛИГИОЗНОЕ ВОСПИТАНИЕ В СИСТЕМЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В 50–80-Е ГГ. XX ВЕКА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	382
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К., Бимоланова А.А. «ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОШИБКИ» В ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКАХ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 1950-Е ГОДЫ.....	399
Беялова А., Каипбаева А.Т. ПОЛОЖЕНИЕ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП В КАЗАХСТАНЕ В ГОДЫ ГОЛОДА (1931–1933 гг.).....	415
Дуйсембаева Н.Б., Жуматай С. МЕСТО ШКОЛЫ «МАМАНИЯ» В ОБРАЗОВАНИИ НАЧАЛА XX ВЕКА.....	427
Жолсеитова М.А. МУСУЛЬМАНСКАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ КОЛОНИАЛЬНОЙ ВЛАСТИ: НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ПОЛИТИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ И ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	442
Каипбаева А.Т., Абиkey А.М. ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ МАССОВОГО ГОЛОДА 1931–1933 ГОДОВ В КАЗАХСТАНЕ.....	456
Легкий Д.М., Турежанова С.А., Нурушева Г.К. ИЗ ИСТОРИИ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЬСКИХ КАДРОВ В КАЗАХСКОЙ ССР (ПЕР. ПОЛ. 1950-Х ГГ.).....	471
Маликова С.З., Абуов Н.А. ИСТОРИЯ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ И ГОЛОДА В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ.....	488
Муканова Г.К., Ахметжанова А.Т. ПРОТЕСТНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ КАЗАХСКИХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВОБ УЕЗДНОМ УПРАВЛЕНИИ СТЕПНЫХ ОБЛАСТЕЙ. РУБЕЖ XIX–XX ВЕКОВ.....	501
Мухатова О.Х. ПОЛОЖЕНИЕ БЕСПРИЗОРНЫХ ДЕТЕЙ В ГОДЫ ГОЛОДА.....	516
Сагынайкызы С., Сартаев С.А., Нусупбаева С.А. УСТОЙЧИВОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО: СВЯЗЬ МЕЖДУ ЗАГОТОВКОЙ МЯСА И ПРИНЦИПАМИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ (1927–1932).....	531
Сулейменова К., Дауытбекова М.К., Курманалина Н.Н. РОЛЬ КАЗАХСКИХ БАТЫРОВ В ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ (XVIII В.).....	543
Хайдаров Е.Е. КОЛЛЕКТИВИЗАЦИЯ И НАРОДНЫЕ ПРОТЕСТЫ В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1928–1932 гг.).....	559
Эгамбердиев М.Ш., Тургунбаев Е.М. РЕЛИГИОЗНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ В УСЛОВИЯХ ИМПЕРСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ.....	575

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Нурлановна Г., Бекназаров Р.А. АКТОБЕ – ПОЛИЭТНИЧЕСКИЙ ГОРОД (1869–1946): ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ.....	589
Хабибуллин Е.И., Асылгужин А.Р., Рыскильдин А.Х. КИПЧАКСКИЕ И СВЯЗАННЫЕ С НИМИ КЛАНЫ (ПЛЕМЕНА) БАШКИР ПО ДАННЫМ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	603

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Alpysbes M.A. THE BATTLE OF THE SHURSHITQYRYLGAN IN THE HISTORICAL MEMORY OF THE PEOPLE.....	327
Nogaybayeva M.S., Shakirbayeva I.T. PROBLEMS OF SOCIAL STATUS IN LATE MEDIEVAL KAZAKH SOCIETY.....	343

HISTORY

Adilova F.A., Kolumbaeva Z.E., Serubayeva A.T. THE PROBLEM OF RELIGION THE KARKARALIN PETITION IN THE KAZAK STEPPE (late XIX-early XX th centuries).....	356
Azirbekova A.J., Abisheva J.R. GERZHOD'S CASE: THE UNREVEALED TRUTH.....	367
Alpyspaeva G., Zhuman G., Aubakirova H. ANTIRELIGIOUS UPBRINGING IN THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM OF KAZAKHSTAN IN THE 1950–1980s OF THE 20th CENTURY: HISTORICAL ANALYSIS.....	382
Bekmagambetova M.Zh., Bekmagambetov R.K., Bimolanova A.A. “IDEOLOGICAL MISTAKES” IN SCHOOL TEXTBOOKS OF KAZAKH LITERATURE IN THE 1950S.....	399
Belyalova A., Kaipbayeva A.T. THE SITUATION OF ETHNIC GROUPS IN KAZAKHSTAN DURING THE FAMINE (1931–1933).....	415
Duisembayeva N.B., Zhumatay S. THE PLACE OF THE “MAMANIYA” SCHOOL IN EDUCATION IN THE EARLY XX CENTURY.....	427
Zholseitova M. MUSLIM EDUCATION SYSTEM IN THE CONTEXT OF COLONIAL POWER: A SCIENTIFIC ANALYSIS OF POLITICAL STRATEGIES AND IDEOLOGICAL DISCOURSE.....	442
Kaipbayeva A.T., Abikey A.M. HISTORIOGRAPHICAL REVIEW OF THE PROBLEM OF MASS FAMINE IN 1931–1933 IN KAZAKHSTAN.....	456
Legkiy D.M., Nurusheva G.K., Turezhanova S.A. FROM THE HISTORY OF TRAINING TEACHERS IN THE KAZAKH SSR.....	471
Malikova S.Z., Abuov N.A. HISTORY OF COLLECTIVIZATION AND FAMINE IN NORTHERN KAZAKHSTAN.....	488
Mukanova G.K., Akhmetzhanova A.T. PROTEST PUBLICATIONS OF THE KAZAKH INTELLECTUALS ABOUT THE DISTRICT ADMINISTRATION OF THE STEPPE REGIONS. THE TURN OF THE XIX–XX CENTURIES.....	501
Mukhatova O.Kh. THE SITUATION OF STREET CHILDREN DURING THE YEARS OF FAMINE.....	516
Sagnaikyzy S., Sartaev S.A., Nusupbaeva S.A. SUSTAINABLE FARMING: LINKS BETWEEN MEAT PROCUREMENT AND GREEN ECONOMY PRINCIPLES IN KAZAKHSTAN (1927–1932).....	531
Suleimenova K., Dautbekova M.K., Kurmanalina N.N. THE ROLE OF KAZAKH BATYRS IN DIPLOMATIC RELATIONS (XVIII CENTURY).....	543
Khaidarov E.E. COLLECTIVIZATION AND POPULAR PROTESTS IN THE WEST KAZAKHSTAN REGION (1928–1932).....	559
Egamberdiyev M.Sh., Turgunbayev Ye.M. RELIGIOUS TRANSFORMATION IN KAZAKH SOCIETY UNDER IMPERIAL MODERNIZATION.....	575

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Nurlanovna G., Beknazarov R.A. AKTOBE – A POLY-ETHNIC CITY (1869–1946): HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC STUDY.....	589
Khabibullin E., Asylguzhin A., Ryskildin A. KIPCHAK AND RELATED CLANS (TRIBES) OF THE BASHKIRS ACCORDING TO GENETIC RESEARCH DATA.....	603

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (2)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй